

УДК 343.63

В. Підгородинський,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права, директор
Інституту прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЧЕСТЬ ТА ГІДНІСТЬ У СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 3 Конституції України життя й здоров'я людини, її честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Питання захисту честі та гідності особи положеннями кримінального законодавства досліджували у своїх роботах такі вчені, як А. В. Белявський, Ю.В. Ганжа, А.М. Єрделевський, М.І. Загородніков, М.І. Коржанський, С. Л. Ліпатова, В.І. Мархотін, Н.К. Рудий, В.О. Сідоров, Л.М. Сугачев, В.І. Шмаріон, К.А. Шахманаєв та інші. Разом із тим у працях указаних учених питання кримінально-правового захисту честі та гідності в системі об'єктів кримінально-правової охорони за чинним Кримінальним кодексом України досліджено не повною мірою.

Кримінальний кодекс України 2001 р. (далі – КК України) згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» № 3879 від 14.01.2014 р. доповнено статтею 151-1 «Наклеп» [1]. Указану статтю декриміналізовано Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року» № 767-VII від 23.02.2014 р. [2].

У Кримінальному кодексі УРСР 1960 р. глава III мала назву «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності». Вказана назва глави була виправданою,

оскільки глава містила статті 126 «Наклеп», 127 «Образа», у яких гідність та честь особи були основними безпосередніми об'єктами.

Розділ III Особливої частини КК України має назву «Злочини проти волі, честі та гідності особи», проте вказаний розділ не містить окремої кримінально-правової норми, яка б захищала честь та гідність особи. Вважаємо, що честь і гідність як правові цінності, які охороняються КК України, повинні захищатися окремою кримінально-правовою нормою.

Положення ст. 201 Цивільного кодексу України визначають честь та гідність як особисті немайнові блага кожної особи, а відповідно до ст. 297 Цивільного кодексу України честь та гідність є недоторканими та підлягають захисту в судовому порядку [3].

Розглянемо спочатку, яке місце займають честь та гідність серед об'єктів кримінально-правової охорони в Розділі III Особливої частини КК України, потім дослідимо стан захищеності честі та гідності серед інших об'єктів Особливої частини КК України.

В. Я. Тацій вказував, що предметом у нематеріальних відносинах¹ є реальна діяльність, порядок отримання, використання певних нематеріальних благ; змістом є зобов'язана об'єктивна діяльність, поведінка людей; учасниками суспільних відносин є суспільство, держава, юридичні особи, які діють через своїх представників (фізичних

¹ Під об'єктом злочину в цій статті будемо розуміти «суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом», структурними елементами яких є учасники (суб'єкти), зміст та предмет.

осіб), та безпосередньо фізичні особи [4, с. 23–46].

Механізм заподіяння шкоди в нематеріальних відносинах полягає в тому, що предмети суспільних відносин знищуються, пошкоджуються або видозмінюються (наприклад, коли порушується порядок функціонування установи) [4, с. 43, 46].

Отже, об'єктом злочинів, що посягають на честь та гідність особи, є охоронювані КК України суспільні відносини, у яких особа реалізує своє право на повагу її честі та гідності.

Об'єкти злочинів, передбачені третім розділом Особливої частини КК України, у науково-практичній літературі розглядають по-різному. М. І. Хавронюк волю, честь та гідність особи розглядає як основний безпосередній об'єкт злочинів, відповідальність за які передбачена статтями 146–151 КК України [5, с. 362–385]. Тобто вказані об'єкти злочинів є, згідно з позицією вченого, основними безпосередніми об'єктами всіх злочинів, відповідальність за які встановлена положеннями третього розділу Особливої частини КК України.

На думку Т. В. Варфоломієвої та Є. В. Фесенко, честь та гідність є об'єктом злочину, передбаченого в статті 151 [6, с. 348–358]. Є. Л. Стрельцов, досліджуючи склади злочинів, передбачені в статтях 146–151 КК України, не відносив честь та гідність до об'єктів цих злочинів [7, с. 275–287].

В. І. Борисов та В. А. Козак, досліджуючи склади злочинів, які передбачені положеннями статей 146–151 КК України, а також визначаючи гідність одним з об'єктів злочину, відповідальність за який встановлено статтею 151 КК України, честь не відносять до об'єктів злочинів указаних кримінально караних діянь [8, с. 410–423].

В. О. Гацелюк і Ю. О. Кучер вважають, що честь та гідність людини є основним об'єктом злочинів, передбачених у таких статтях КК України: 146, 149, 150, 150-1, 151 [9, с. 109–124].

Наявність великої кількості поглядів, інколи протилежних, на безпосередні

об'єкти злочинів, відповідальність за які встановлена положеннями третього розділу Особливої частини КК України, свідчить про відсутність чіткого уявлення про ступінь захищеності честі та гідності особи положеннями КК України.

Вважаємо, що найбільш виправданим є віднесення честі та гідності до безпосередніх об'єктів всіх злочинів, передбачених ст. ст. 146–151 КК України. Проте в чинному кримінальному законі не передбачено механізм захисту честі та гідності особи окремо, без посягання на волю, особисту недоторканість, свободу дитини, сім'ю, фізичний і психічний розвиток дитини тощо. Фактично у випадку відсутності посягань на вищевказані об'єкти честь та гідність не охороняються положеннями КК України.

Хоча, можливо, наше твердження є помилковим, і в статтях інших розділів Особливої частини КК України честь та гідність особи охороняють більшою мірою?

Для відповіді на поставлене питання проаналізуємо положення інших розділів Особливої частини КК України. Посягання на честь і гідність здійснюється такими способами, як розповсюдження відомостей, вчинення будь-яких публічних дій, які принижують честь та гідність особи. Розглянемо такий механізм заподіяння шкоди честі та гідності особи в статтях інших розділів Особливої частини КК України, як поширення відомостей, оскільки він є найбільш розповсюдженим.

У КК України честь та гідність особи згадуються в положеннях таких статей: стаття 120 «Доведення до самогубства», частина 2 статті 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок», стаття 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками», частина 2 статті 365 «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу», частина 2 статті 387 «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування».

У Науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України за редакцією М. І. Хавронюка об'єктом доведення до самогубства визначено життя та здоров'я особи [5, с. 301]; об'єктом примушування до вступу в статевий зв'язок – статеvu свободу, а додатковим факультативним об'єктом альтернативно – право власності або честь та гідність [5, с. 398]; під час порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань основним безпосереднім об'єктом є рівність громадян у їх конституційних правах та рівність перед законом як принцип конституційно-правового статусу особи, а додатковим факультативним об'єктом – життя та здоров'я, власність, честь та гідність особи, встановлений порядок здійснення службових повноважень [5, с. 443]; у перевищенні влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, що ганьбить честь та гідність особи об'єкт не розкрито [5, с. 1061]; у розголошенні даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування безпосереднім об'єктом є інтереси правосуддя в частині забезпечення таємниці слідства й конфіденційності іншої інформації, пов'язаної з виявленням та розкриттям злочинів і розслідуванням кримінальних справ [5, с. 1124]. Тобто у вказаних складах злочинів честь та гідність особи визнаються як додаткові факультативні безпосередні об'єкти злочину, інколи взагалі не згадується в науково-практичних коментарях до КК України як об'єкт злочину. Із цим не можна погодитись, оскільки честі та гідності у вказаних злочинах завжди заподіюється шкода. Саме тому вважаємо, що у вищевказаних випадках честь та гідність виступають як додаткові обов'язкові безпосередні об'єкти злочинів, а не як додаткові факультативні безпосередні об'єкти злочинів.

Аналіз Особливої частини КК України свідчить, що посягання на честь та гідність може здійснюватися під час вчинення й інших злочинів, у яких честь та гідність не згадуються в тексті статей КК України. Наприклад, розголошення

відомостей або погроза розголошення відомостей є способом вчинення злочинів, передбачених у частині 2 статті 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок», статті 189 «Вимагання», статті 303 «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією», статті 258-1 «Втягнення у вчинення терористичного акту» тощо.

При цьому у випадку примушування до вступу в статевий зв'язок під погрозою розголосити відомості, що ганьблять потерпілу особу, Є.В. Фесенко, Т.В. Варфоломеева розуміють як дійсні, так і вигадані факти, які дискредитують потерпілу особу чи її близьких родичів [6, с. 365]. На думку вказаних учених, під час вчинення вимагання відомості також можуть бути як вигаданими, так і дійсними за умови, що потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці ці відомості [6, с. 534]. Під час використання шантажу як способу втягнення особи в зайняття проституцією відомості, за допомогою яких здійснюється шантаж, можуть бути як достовірними, так і недостовірним, тобто наклепом [8, с. 823]. Вважаємо, що у випадку втягнення особи у вчинення терористичного акта за допомогою шантажу також можуть використовуватись відомості як достовірні, так і недостовірні (вигадані).

Отже, у випадку вчинення злочинів шляхом шантажу, крім злочинів, передбачених третім розділом Особливої частини КК України, має значення зміст цих відомостей. У випадку, якщо відомості є недостовірними, вигаданими, то вказане діяння принижує честь та гідність особи, а саме розголошення таких відомостей є наклепом.

Проте постає питання щодо того, яким чином буде заподіюватися шкода честі та гідності під час розголошення достовірних відомостей. Для відповіді на це питання розглянемо інші злочини, які вчиняються шляхом розголошення відомостей.

До злочинів, які вчиняються шляхом розголошення відомостей, належать такі: розголошення відомостей про проведений медичний огляд (стаття 132),

розголошення відомостей, які є таємницею усиновлення (стаття 168), незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації (стаття 182), розголошення відомостей, що є комерційною або банківською таємницею (стаття 232) та інші.

Як зазначає В. Я. Тацій, для встановлення об'єкта злочину необхідно встановити учасників суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом, їх соціальні функції, предмет та зміст суспільних відносин [4, с. 43–46].

Під час встановлення кримінальної відповідальності за розголошення відомостей про проведений медичний огляд (стаття 132) законодавцем насамперед поставлені під охорону суспільні відносини щодо конфіденційності інформації про результати медичного огляду на захворювання вірусом імунодефіциту чи іншою невиліковною інфекційною хворобою, проте шкода під час вчинення цього злочину заподіюється честі та гідності пацієнта, відомості про якого були розголошені.

Учасниками вказаних суспільних відносин є пацієнти, медичні установи в особі її працівників; предметом суспільних відносин є відомості про результати медичного огляду; змістом суспільних відносин є належна поведінка працівників медичних установ щодо забезпечення конфіденційності інформації про результати медичного огляду.

Механізм посягання на об'єкт цього злочину полягає в порушенні працівниками медичного закладу своїх обов'язків щодо забезпечення конфіденційності інформації про результати медичного огляду, тобто посягання на зміст охоронюваних КК України суспільних відносин.

Подібними до розглянутих вище є механізми посягання на об'єкти злочинів, відповідальність за які передбачена положеннями статей 132, 168, 182, 232 КК України та інших. У вказаних злочинах честь та гідність виступають як додаткові обов'язкові безпосередні об'єкти злочинів.

Таким чином, можна зробити висновок, що ступінь кримінально-правового захисту таких об'єктів злочинів, як честь та гідність, у третьому розділі Особливої частини КК України є недостатнім, оскільки видові об'єкти (честь і гідність), незалежно від того, чи є вони складовими частинами родового об'єкту злочинів, не отримали самостійного кримінально-правового захисту в цьому розділі. Захищеність честі та гідності як об'єктів злочинів положеннями третього розділу під назвою «Злочини проти волі, честі та гідності особи» Особливої частини КК України подібна до захищеності честі та гідності в інших розділах Особливої частини КК України, тобто вказані об'єкти, як правило, є додатковими, обов'язковими або факультативними об'єктами, а в окремих поодиноких випадках є альтернативними основними, безпосередніми об'єктами злочинів.

Отже, механізм посягання на об'єкти злочинів проти честі та гідності особи, коли честь та гідність виступають як основні безпосередні об'єкти злочинів, має такі властивості:

- 1) відомості про особу мають поширюватися (розповсюджуватися), розголошуватися або зберігатися для поширення (розповсюдження), розголошення;
- 2) відомості про особу мають бути недостовірними, тобто не відповідати дійсності, в іншому випадку основним безпосереднім об'єктом злочину будуть відносини щодо недоторканності приватного життя, а не честі та гідності особи;
- 3) основною метою поширення відомостей має бути приниження честі та гідності особи, а не інші цілі (змушення особи до вступу в статевий зв'язок, отримання майна, втягнення в зайняття проституцією або вчинення терористичного акту тощо).

У випадку, якщо механізм посягання на честь і гідність відповідає вказаним ознакам, такі об'єкти є основним безпосереднім об'єктом злочину. Проте в КК України не міститься злочинів із таким механізмом посягання на об'єкт злочину. Вважаємо, що третій розділ Особливої частини КК України має бути доповне-

но окремою статтею, у якій необхідно передбачити самостійну підставу кримінальної відповідальності за посягання на честь та гідність особи.

Подальшими напрямками наукових розвідок кримінальної відповідальності за посягання на честь та гідність особи можуть бути дослідження досвіду держав Західної Європи та держав-учасниць СНД щодо встановлення підстав кримінальної відповідальності за посягання на вказані об'єкти.

Ключові слова: честь, гідність, об'єкт злочину, проект закону, підстава кримінальної відповідальності.

У статті проаналізовано об'єкти злочинів, передбачених третім розділом Особливої частини КК України. Також проаналізовано положення інших статей КК України, якими охороняються честь та гідність особи. Досліджено значення вказаних правових благ як об'єктів кримінально-правової охорони, їх співвідношення між собою. Зроблено висновок про необхідність створення окремої підстави кримінальної відповідальності за посягання на честь та гідність особи.

В статье проанализированы объекты преступлений, предусмотренных третьим разделом Особенной части УК Украины. Также анализируются положения других статей УК Украины, которыми охраняются честь и достоинство личности. Исследуется значение указанных правовых благ как объектов уголовно-правовой охраны, их соотношение между собой. Сделан вывод о необходимости создания отдельного основания уголовной ответственности за посягательство на честь и достоинство личности.

The article analyzes the objects of offenses referred to in third section of the Criminal Code of Ukraine. Also analyzes the provisions of other articles of the Criminal Code of Ukraine, which are protected by the honor and dignity of the person. We investigate

the meaning of these legal benefits of both objects of criminal law protection. Obtained a conclusion about the need for a separate cause of criminal liability for violating the honor and dignity of the individual.

Література

1. Про судоустрій і статус суддів та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян : Проект Закону України від 14.01.2014 р. № 3879 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49483.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів : Закон України від 23.02.2014 р. № 767-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/767-18/print1383217398832064>.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // *Голос України*. – 2003. – № 45–48. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1366107104572592>.

4. Тацій В. Я. *Объект и предмет преступления по советскому уголовному праву* : [учебное пособие] / В. Я. Тацій. – Харьков : Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1982. – 101 с.

5. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України* / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., перероб. та доп. – К. : Юридична думка 2012. – 1316 с.

6. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України* / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 2-е вид. перероб. та доп. – К. : Дакор, 2008. – 968 с.

7. *Кримінальний кодекс України* : [наук.-практ. коментар] / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. – 8-е вид., перероб. та доповн. – Х. : Одиссей, 2012. – 904 с.

8. *Кримінальний кодекс України* : [наук.-практ. коментар] / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 3-е вид., прероб. та доповн. – Х. : ТОВ Одисей, 2007. – 1184 с.

9. *Кримінальне право. Особлива частина* : [підручник] / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – 2-ге вид. – К. : ВД Дакор, 2013. – 786 с.

